

Izlaganje sa znanstvenog skupa
UDK 321.011:5:330.836

Demokracija i tehnokracija ili političko odlučivanje i stručnjačko znanje u suvremenoj civilizaciji

HERMANN LÜBBE*

Sažetak

Jedna je civilizacija u onoj mjeri oznanstvljena u kojoj pretpostavke o zbilji, na kojima svagda temeljimo naša djelovanja i odluke koje im prethode, više ne nastaju iz našeg općeg iskustva, već su prije proizvodi specijalizirane spoznajne prakse, pobliže proizvodi institucijski osamostaljene znanstvene prakse. Autor skicira stanje koje sve više opterećuje politički sustav u modernim, oznanstvenim i visokoindustrijaliziranim društvima, gdje se stručnjačko znanje koristi, ali je istodobno i objekt sve oštrije civilizacijske kritike.

Dramatično poraslu nužnost stručnog znanja pri pripremanju političkih, pa i administrativnih odluka nije teško spoznati u njezinoj elementarnoj stvarnoj utemeljenosti ako se takozvana znanstveno-tehnička civilizacija karakterizira na prikladan način. Znanstveno-tehnička civilizacija — to je široko polje, i mnogo je osobina po kojima se razlikuje od društava koja su joj evolucijski prethodila. Ovdje je važna jedna jedina osobina: Jedna je civilizacija oznanstvljena u onoj mjeri u kojoj pretpostavke o zbilji, na kojima svagda temeljimo naša djelovanja i odluke koje im prethode, više ne nastaju iz našega općeg iskustva, već su, prije, proizvodi specijalizirane spoznajne prakse, točnije proizvodi institucijski osamostaljene znanstvene prakse.

Kakve su posljedice tako karakteriziranoga procesa oznanstvljenja naše civilizacije — o tome valja steći uvid pomoću povijesnih studija. Osobito se preporučuje izučavanje povijesti uprave, pogotovo od apsolutizma. Već tada nastaju posebne uprave. Osnivaju se građevne uprave za planiranje i realiziranje javnih projekata niskogradnje od cestogradnje do izgradnje kanala. Donose se propisi za privatnu građevnu djelatnost koji se orijentiraju prema tehničkim, ekonomskim, pa i estetskim svrhama. Poboļšanju poljoprivrede namjenjuju se veterinarski uredi. Osniva se zdravstvena policija koja postaje učinkovita i unosna prvenstveno kroz naredbe o higijenskim propisima. U vojnopoličkim konstelacijama baroknoga državnog

* Hermann Lübbe, profesor filozofije politike na Sveučilištu Zürich, Emeritus

života skokovito se razvija fortifikacijska tehnika, a iz povijesti arhitekture poznamo one slavne graditelje koji su po vladarskome nalogu, uz upravu što im je pridodana, izgradili ne samo dvorce nego i korisne građevine kao što su zatvori, vojarnje, gradske utvrde, bolnice i sl. Da je takvo svjetskopopravljiačko djelovanje u doba ranoga prosvjetiteljstva doista bilo već djelovanje na kognitivnoj osnovi stručnoga znanja, a ne više djelovanje čije se kompetencije stvaraju izvan škole u tradicijskim sklopovima majstorskoga naukovanja, to se može zaključiti iz povijesti institucija na primjeru specijaliziranih stručnih škola, kojih je u naprednoj Evropi 18. stoljeća posvuda sve više. Gubitak značenja mnogih, iako ne svih, sveučilišta komplementaran je s tim usponom stručnoobrazovnih ustanova. Za povijest filozofije ranoga i kasnoga prosvjetiteljstva može se čak reći da njezine istaknute ličnosti najčešće nisu bili sveučilišni profesori. U Njemačkome Carstvu oni su to još najprije bili — od Wolffa do Kanta, ali ne i u slučaju Leibniza. Stoga je razumljivo zašto je pod pritiskom očitih modernizacijskih potreba u napoleonsko doba na tlu staroga Carstva — od Duisburga preko Dillingena sve do Frankfurta na Odri — zatvoreno više od polovine postojećih sveučilišta kao beskorisnih. I u Pruskoj je u predhumboldtovsko vrijeme favorizirana ideja stručne škole, bez obzira na priznati rang koji su također u doba prosvjetiteljstva zadržala i nanovo stekla neka sveučilišta — Halle naprimjer, a pad ugleda sveučilišta održava se čak još u čestom odustajanju od toga naziva u osnivačkim spisima kasnijega Sveučilišta »Friedrich Wilhelm« u Berlinu, koje je bio naručio Humboldt. Čak se Fichte, koji pripada u klasike njemačkoga preziranja utilitarističke spoznajne prakse, pozivao još u svojim čudnovatim planovima, što ih je Humboldt hladno stavio na stranu, na buduće »više učilište« u Berlinu, dakle ne na buduće »sveučilište«.

Ipak se zatim, kao što znamo, zahvaljujući ponajprije Wilhelmu von Humboldt, u 19. stoljeću sveučilište afirmiralo, nasuprot stručnoj visokoj školi bliskoj potreba uprave i privređivanja, kao dominantno mjesto proizvodnje znanosti, i to vrlo uspješno i s djelovanjem koje je zračilo kao uzor u Evropi. Tajna je toga uspjeha bila Humboldtova spoznaja da nema ništa korisnije od znanosti koja je oslobođena neposrednoga utilitarizma, a kojom se bave upravo slobodna sveučilišta. Ništa nije korisnije od istine — na to bi se mogao svesti jedan od glavnih poticaja prosvjetiteljstva, a moderna sveučilišta, sa svojim općenito slobodnim istraživanjem, možemo shvatiti kao institucijsko ozbiljenje toga načela. Rani i istaknuti dokument te ideje jest Kantov spis o sporu između fakulteta. Tu se ponajprije priznaje da su viši fakulteti, od teologije preko prava do medicine, vezani uz političko-administrativnu pretpostavku institucionalno važećih tekstova, naprimjer ispovijednih spisa, naravno i zakonika te, također, državnih zdravstvenih propisa itd. Svakda se državno sankcionirani tekstovi sa svojim obvezatnostima, koje, samorazumljivo, prethode i profesorskoj djelatnosti, zasnivaju na pretpostavkama o zbilji što se načelno moraju smatrati popravljivima, a Kant upotrebljava filozofski fakultet — dakako, stari filozofski fakultet, koji je osim duhovnih znanosti, koje su kasnije tako nazvane, uključivao i prirodne znanosti, od matematike preko geografije do fizike — kao institucijsko mjesto poboljšanja znanja o tome što je zbiljsko, a to je znanje upravo svakda također u temelju javno obvezujućih pravnih normi. Ništa nije korisnije od

istine, i upravo zato će se napredak u spoznaji onoga što je zbiljsko pretvoriti u napredak poboljšanih pravnih ili administrativnih pravila, a za jamstvo toga pretvaranja nužna je, ako se pretpostavi očitost korisnosti istine, jedino sloboda istraživanja i sloboda objavljivanja njegovih rezultata.

To je manje naivno nego što se čini. To dokazuje povijest uspjeha ideje da se korist zajednice uveća državno financiranim i istodobno slobodnim istraživanjem. Tim procesom opće znanje nije izgubiti svoje značenje za kulturu. U dobrom shvaćenom pogledu riječ je o protivnome slučaju, naime o sve većem značenju općega znanja kao integracijskog znanja s obzirom na procese oznanstvljenja, koji se, kao što je rečeno na početku, u ovdje presudnoj točki mogu karakterizirati kao procesi sve daljega zasnivanja našega djelovanja na postavkama o zbilji koje transcendiraju opće znanje, naime utoliko što proizlaze iz istraživačke prakse.

Filozofija je uvijek bila i izvođenje konzekvencija, a danas najčešće tako zvana tehnokratska utopija može se shvatiti kao utopijska konzekvencija poboljšanja blagostanja posredstvom ustanovljene proizvodnje i korištenja znanja koje transcendiraju opće znanje. Već se u Francisa Bacona, to znači u prvoj trećini 17. stoljeća, kao bitni aspekt sve većega oznanstvljenja pojavljuje njegova moć transformiranja politike, točnije njegova moć ukidanja političke vladavine koja nije vladavina stvarnih zakonitosti. Ilustrativna simbolizacija te ideje u Bacona je transformacija javnih spomenika: trgovima Nove Antlantide ne dominiraju više tipovi vladara koji su nam dobro poznati iz barokne tradicije, mjedeni, s grbovima i naoružani, nego istaknuti predstavnici stručnoga znanja, znalci stvari i znanstvenici, tehničari i učenjaci. Poslušnost kao vojnička, pa i građanska vrlina preobražava se u poslušnost prema prirodnim zakonima. Iz strasti teritorijalnih osvajanja nastaje užitak osvajanja novih tehničkih mogućnosti, a do kakvih lijepih rezultata on dovodi opisuje se u onim dijelovima fragmentarnoga Baconova romana koji se čitaju kao znanstvena fantastika 17. stoljeća.

Nitko se nije toliko kretao na ovoj liniji mišljenja u postnapoleonskom razdoblju kao francuski grof Saint-Simon. Razlike proizlaze iz izmijenjenih znanstvenopovijesnih, tehničkopovijesnih i socijalnopovijesnih pretpostavki. Dvjesto godina nakon Bacona moderna je industrija već odavna nastupila na pozornicu evropske povijesti te su mnogi Saint-Simonovi projekti stoga bliski zbilji, koja ih je učinila ostvarljivim već u istome stoljeću — naprimjer njegov prijedlog da se probije Suecka prevlaka. Simboličko značenje, koje u Bacona ima opisana spomenička scena, dobiva u Saint-Simona njegova čuvena parabola iz *Organizatora*. Tu se razmišlja o posljedicama po Francusku kad bi preko noći umrli njezini kardinali, ministri s lisnicom i bez nje, čak i kraljev brat. Saint-Simon smatra da bi štetne posljedice toga inače dakako tužnoga događaja bile neznatne jer, ipak, mnogi Francuzi raspolažu kompetencijama što se zahtijevaju od kraljeva brata, a slično vrijedi pogotovo za zamjenjivost aristokratskih dvorskih gospođica. Ako bi, međutim, Francuskoj preko noći oteli njezinih prvih pedeset nožara, ugljenara, proizvođača klavira, rudarskih stručnjaka itd., tada bi preko noći propala dostignuta razina blagostanja koja ovisi o napretku. Da bi se oporavilo od takve nesreće, trebalo bi računati sa životnim rokom jedne cijele generacije.

Rad zasnovan na stvarnome znanju i politika — to je kategorijalna opreka koja se tu misli. »Tantum possumus quantum scimus« — to je Baconovo načelo tehnokratskoga znanstva. Ono prejasno odskaka od rečenice koju možemo samo malo kasnije pročitati u Hobbesa: »The sciences are small power«.

Privlačnost mišljenja u toj kategorijalnoj opreci imala je, kao što je dokazano, izvanredan ideologijskopolitički utjecaj. To se uočava ako se pokuša predočiti smisao toga da su u komunističkim obzorjima budućnosti nastupajući socijalistički pokreti marksističke i kasnije marksističko-lenjinističke, naravno i staljinističke, provenijencije isticali kao političku amblematiku sprave za rad, čekić i srp, ili također, već sublimiranije i simbolizirajući savez radništva i inteligencije, čekić i šestar u državnome grbu NJDR, a ne više krupne naoružane životinje, medvjede, lavove ili orlove.

Moguće su također moderirajuće kombinacije obaju kontrastnih simbolnih funkcija. Za takvu se amblemsku kombinaciju, odlučila Republika Austrija: zadržan je orao, jednoglavi sada, ali on u svojim kandžama drži čekić i srp, umjesto da bude pripravan na zahvaćanje plijena.

Ali ja se opirem poticaju da dalje pratim filozofijsku i ideologijsku historiju ideje da se vladavina ljudi nad ljudima zamijeni usavršavanjem vladavine nad prirodom i okrećem se sadašnjosti bližim opisima u promjeni odnosa povezivanja politike i uprave, s jedne, i kumulativnoga, povrh toga korištenog stručnog znanja, s druge strane. Prije toga valja još skicirati stanje koje sve više opterećuje politički sustav u modernim, oznanstvljenim i visoko industrijaliziranim društvima te istodobno koristi stručno znanje i ujedno ga čini objektom sve oštrije civilizacijske kritike. Stanje na koje tu mislim nazivam »gubicima iskustva«. Što se time misli? To se spoznaje ako podsjetimo na prostu socijalnopovijesnu i privrednopovijesnu činjenicu. Prije pravoga početka procesa industrijalizacije i time oznanstvljenja naše civilizacije korištenjem znanosti, dakle prije otprilike dvjesta godina, radile su, tako nam kažu naši povjesničari, oko tri četvrtine građana ili podanika u iskonskoj proizvodnji, to znači u poljoprivredi ili u ribarstvu ili u drugim, manje značajnim, iskonskim proizvodnim područjima. Malo je povoda za kasnorusovsko romantiziranje životnih prilika agrarne civilizacije. Unatoč tome ima stanovitih prednosti što je tada velika većina ljudi održavala zornošću vrlo zasićen i životnim iskustvom stabiliziran odnos prema realnim uvjetima svoje fizičke i socijalne egzistencije. Emfatički izraženo, to znači: oni su poznavali život. Ekonomski to znači: postojala je gospodarska autarkija koja je, za naš današnji civilizirani život već odavna nedostiživa, sve do samoopskrbe gorivom i vodom. Odraženo u formulama organizacije života, to znači: bili su vrlo rijetki odlasci na tržnicu, gdje se valja opskrbiti proizvodima rada drugih stručnjaka. Tri dana za kupovinu u godini bila su većinom dovoljna da se, na crkvenome godu i u sličnim prilikama, popune rezerve soli, nabavi seljački željezni alat, što ga ne može proizvesti seoski kovač, ili, također, svečano odijelo dostatno za jedan odrasli život. Nasuprot ovoj slici jednostavnog života, koja nije mišljena kao idila, dakle života koji je sve do razine proizvodnih uvjeta životnoiskustveno autarkičan, uočavaju se ovdje mišljeni gubici iskustva koji nas karakteriziraju u našem današnjem

životu. Nikada nijedna civilizacijska zajednica nije manje nego današnja životno-iskustveno razumjela svoje realne životne uvjete. Svi smo mi, doduše, stručnjaci, visokoga ranga k tome, ali ipak u drugačijoj oblasti nego naš susjed, a pomoću povjerenja krpamo veze koje moraju biti učinjene pouzdanima kako bi se iz *relativno* suženog područja autarkičnih prosudbenih kompetencija, s jedne strane, i naše *apsolutno* sve veće upućenosti na stručnjački sud drugih, s druge strane stvorio konzistentan i pouzdan okvir svakidašnjice. Čak se i u našoj profesionalnoj praksi kao statičari ipak svakodnevno pouzdajemo u rezultate rada našega džepnog računala, premda, bez obzira na našu prethodnu profesionalnu tehničku izobrazbu, redovito nemamo ni najmanju predodžbu o matematici ili, čak, fizici procesa iza poklopca našega džepnoga računala. Ukratko: Naše civilizacijske životne pretpostavke pretvaraju se svojim oznanstvljenjem u black-box, a među duhovnim znanstvenicima smije se većinom čak pretpostaviti da i sâm funkcionalni prostor ispod poklopca motora osobnoga vozila ima obilježje black box-a.

Takvo plauzibilno objašnjenje ovisnosti o povjerenju koja je specifična za našu civilizacijsku zajednicu nema isprva civilizacijskokritički smisao. Ali stvar postaje kritična uvijek kada s onu stranu neizvjesnih granica više nije dana osnovica povjerenja našeg života u civilizaciji u kojoj smo postali ovisni o pretpostavkama života što su sa svoje strane ovisne o stručnjačkom znanju — kad, dakle, više nije dana konzistentnost i time jednodušnost stručnjačkog znanja što je izvorom povjerenja. Broj takvih slučajeva raste sa složenošću naših civilizacijskih životnih pretpostavki i raste ponovo s dinamikom mijenjanja tih životnih pretpostavki. Ovdje nema ni mjesta ni vremena da se to opiše na primjeru nefingiranih, vrlo realnih procesa iz konstelacija naše tehnološke politike.

Ako se konzistentno, jednodušno stručnjačko znanje, na koje bismo se, ipak, morali moći pouzdati, ne može više pribaviti, ako stručnjaci, sa svoje strane, jedni drugima protuslove — a oni to stalno iznova realno čine, nerijetko s naznakama sve većega međunarodnog moralnog ogorčenja — tada je distanciranje od stručnog suda posve racionalna reakcija laičke javnosti, dakle građana, s kojom valja, s pravom, svagda računati. U zemljama koje, nasuprot Saveznoj Republici Njemačkoj, ne poznaju samo izbore, nego i referendumne, može se upitno suzdržavanje od suda, koje nije ništa drugo doli posljedica gubitka povjerenja u stručnost suda, konstatirati u dugoročnije zamjetljivome povećanju udjela negativnih ishoda u referendumima. To »ne« nije »ne« utemeljenoga odbijanja — materijalni razlozi odbijanja laicima i nisu na raspolaganju; to je, prije, »ne« suzdržavanja od suda, moratorijsko »ne«, kako bismo ga mogli terminološki označiti.

Skicirana se konstelacija može okarakterizirati i kao proces sve većih gubitaka kompetencije *common sensea*. *Common sense* — pri tome nije samo riječ iz našega pomalo engleskim izrazima obogaćenoga novonjemačkog. *Common sense* — to je, kao što je poznato, povrh starijega značenja stvari, značajnoga prvenstveno za medicinsku povijest, već na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće u Zapadnoj Evropi, osobito u Francuskoj i u Škotskoj, pojam formiran za onu opću moć prosuđivanja za koju se mora pretpostaviti da je, ako ne jednako raspoređena, a onda ipak u neku ruku

općenito raspoređena, ako koncept općega sudjelovanja građana u pripremi razmatranja i odluka što se na njih odnose treba da bude uvjerljiv i razuman koncept. *Common sense* — to je, kao što se uočava, osnovni pojam teorije demokratski organiziranih sustava, i upravo stoga ima obilježje izazova prvoga ranga činjenica da u procesu oznanstvljenja naše civilizacije zdrav razum nužno trpi relativne gubitke prosudbenih kompetencija. Ne može se reći da su diktature, recimo jednopartijske diktature, bolje pripremljene za izazove znanstvenotehničke civilizacije! Prije je suprotno, jer je ono što je oskudno zapravo rezerva sve nužnijega stručnog znanja ovisnoga o složenosti, a u društvima bez nadziranja informacijskoga protoka izgledi za pribavljanje takvoga stručnoga znanja svagda su veći nego u društvima s instancijama upravljanja znanjem.

Kako bilo da bilo, relativni kompetencijski gubici *common sensea* u oznanstvljenim civilizacijama moraju se kompenzirati, a povjerenje opisano u svojoj funkcionalnoj nužnosti po pravilu se potvrđuje kao ta dospjela kompenzacija.

Korisno je da sebi predočimo, sve do strukturnih pojedinosti, kako to funkcionira. Radi razumijevanja dobro je početi od jedne napomene koju nalazimo u raspravi M. Rainera Lepsiusa o povijesti sociologije u Saveznoj Republici Njemačkoj s kraja drugoga svjetskog rata. Lepsius euforiji svojih kolega socijalnih znanstvenika u pogledu podobnosti njihovih disciplina za svrhe znanstvenoga političkog savjetovanja suprotstavlja činjenicu da je utjecaj koji su prirodne znanosti, pa i tehničke znanosti, osobito medicina, imale na zakonodavstvo i upravu, mjeren brojem zakona i uredbi ovisnih o stručnome znanju, neusporedivo veći nego analogni utjecaj socijalnih znanosti. Kako to, pravo gledajući, i ne može biti drugačije, spoznaje se ako sebi predočimo način kako u procesima generiranja normi zajednički djeluju praktično znanje, uključujući praktično znanje iz općega morala, subjekti kojega su političari upravo ne kao stručnjaci, već kao predstavnici zajednice, s jedne strane, i stručnjačko znanje, s druge strane. U svako obrazloženje norme spada, kao što se može vidjeti iz svakoga solidnog obrazloženja zakona, ponajprije vladajućim praktičnim interesima selektivno određen opis socijalne ili prirodne situacije, kojim postaje očito da je nužna promjena situacije ili, obratno, mjere za njezino očuvanje. Drugo, u to spada u kognitivnome smislu većinom trivijalna eksplikacija tih nužnosti, čiji je prosudbeni subjekt upravo zdrav razum sa svojim znanjem potvrđenim životnim iskustvom o probitačnostima i neprobitačnostima, o dobrima i vrlinama, dakle o onome što danas difuznom kombinacijom obaju pojmova nazivamo »vrijednostima«. Treće, pri svakome je obrazloženju norme nužna empirijski sadržajna teorija koja objašnjava čime su izazvane neprobitačnosti dane situacije. Na kraju, nužna je teorija realnih socijalnih ili, također, prirodnih učinaka onih djelovanja koja bi, prema namjeri, bila nužna za postizanje željenih učinaka i koja se u odgovarajućim općenim propisima za djelovanje (»norme«) mogu učiniti obvezatnim upravo zakonodavno ili praktičnim uredbama.

U svakome od obaju posljednjih elemenata svakoga racionalnog obrazloženja norme nalazi se upitno stručnjačko znanje i njegova se nužnost povećava sa stupnjem naše ovisnosti o životnim pretpostavkama koje su, sa svoje strane, već rezultat

proizvođenja i djelovanja ovisnoga o stručnjačkome znanju. Sustav modernoga industrijskog društva odavno bi se slomio u pretpostavkama svoga još uvijek postojećega pretežnog masovnog odobravanja svojih povijesno besprimjernih životnih prednosti da pouzdano stručnjačko znanje u skiciranoj funkciji nije na raspolaganju u redovitom slučaju zakonskoga i uredbavnoga normiranja našega produktivnog i kooperativnog socijalnog života. Riječ je o iskrivljenoj pozornosti kada nas masovni mediji svakodnevno iz godine u godinu izvještavaju o velikim sporovima u zakonodavstvu i vladi. Našoj javnoj pozornosti izmiče, naprotiv, ako nismo upravo sami uključeni kao stručnjaci ili kao posebno pogođeni, pretežno mnoštvo procesa normiranja u politici i upravi što ovise o stručnjačkome znanju, zbog svoje očite nužnosti i korisnosti i, povrh toga, zbog svoga neproblematičnoga funkcioniranja. Ako je utvrđeno — a profesionalci to mogu utvrditi — da je ulov mladica (riba) u Bodenskome jezeru smanjen ne kao što bi to moglo pretpostaviti svako bistro televizijsko dijete, zbog štetnosti zagađenja Bodenskoga jezera za mladice, već, naprotiv, zbog nabujale hranidbene osnove mladica prouzročene zagađivanjem, koje zbog te bujnosti sada već kao mlade djevičanske ribe zapinju u mrežnim očima tradicionalne veličine, tada je administrativni propis o povećanju odnosnih mrežnih očiju bespogovorna posljedica, i tako se desilo u ovome nefiktivnom slučaju. Da mladice valja održati u opsegu koji osigurava vrstu — to pri tome, očito, nije zapovijed stručnjačke kompetencije. Dovoljne su kulinarske navike, povrh toga poštovanje uvjeta održavanja ribarskoga zvanja, napokon poštovanje stvorenja, ali ono ne potječe iz biološkoga laboratorija, već, naprimjer, iz krizmeničkoga nauka. Ali što da se čini ili ne čini kako bismo ono što bismo svi sporazumno htjeli i mogli učiniti — to može u ovome jednostavnom slučaju, kao i u brojnim drugim, također složenim slučajevima, reći samo stručnjak: iskusni ribar ili, također, a tako je bilo i u slučaju navedenom u primjeru — službeno kao stručnjak angažirani zoolog.

Danas svakodnevno na sličan način funkcionira suradnja praktičnoga općega znanja, s jedne strane, i stručnjačkoga znanja, s druge strane, i riječ je o doista spektakularnim slučajevima kada nas, na kraju, stručnjak pouči o donedavna nepoznatoj kauzalnosti uznemiravajuće učestalog oštećenja novorođenčadi, kao u poznatome slučaju s talidomidom, pri čemu tada isto tako zdravom razumu nije teško, kako u danome slučaju tako i općenito za buduće slučajeve, spoznati odgovarajuću potrebu za reguliranjem, što vrijedi i onda kad zbog različitih pogođenosti sporednim posljedicama reguliranja odmah nastaje politički spor o konkretnim oblikovanjima očitih normativnih nužnosti.

Ponavljam: Navedena Lepsiusova napomena postaje uvjerljiva ako se predoče problematske situacije u kojima se, čim je na raspolaganju pouzdano, osobito kauzalnoanalitički pouzdano stručnjačko znanje od tehnike do medicine, normative posljedice nameću neupadljivom očitošću. Udio »tvrdih« znanosti u ukupnome znanstvenom doprinosu važećoj zakonskoj i ostaloj normiranosti zato je, kao što se lako spoznaje, tako velik što su ostale znanosti, uključujući teorijske socijalne znanosti — a da i ne govorimo o duhovnima — neusporedivo rjeđe sposobne za proliferaciju situacijskoga stručnjačkog znanja očita normativnog značenja.

Tamo gdje s obzirom na nezgodne situacije, o čijoj nezgodnosti zdrav razum može jednodušno suditi, raspoloživo stručnjačko znanje također očituje nužni normativni odgovor na izazov nezgode o kojoj je riječ, zapravo uopće ne priliči značajna riječ »odlučka«, kao čin uzdizanja nužne norme u opću obvezatnost. Ali ona priliči u onim slučajevima — kojima prvenstveno posvećujemo pozornost već kao potrošači medija, ali i kao pogođeni — u kojima uopće ne može biti riječi o jednodušnosti u prosudbi normativnih posljedica situacija koje zahtijevaju promjenu, pa ni onda kada uopće ne nedostaje nužno stručnjačko znanje, koje bi moglo dati obavijest o tome što bismo morali učiniti kako bismo mogli postići ono što bismo trebali htjeti. Kakvi su to slučajevi? Želio bih razlikovati tri tipa takvih slučajeva. Neovisno o raspoloživom pouzdanom stručnjačkom znanju, čak i u slučaju jednodušnog zdravorazumskog suda o štetnosti, pa i nepodnošljivosti, neke loše situacije što vapi da bude uređena, normativne će posljedice ostati sporne ako socijalna zajednica koja je pogođena naznačenom situacijom zbog svoje unutrašnje diferenciranosti biva opterećena troškovima normativnog reguliranja na način koji potiče nejednakosti. Još više nego u tome sirovom, ekonomski uvjetovanome, sporu nužna normativna reguliranja onemogućuju se ako izazivaju nejednake i teško ujednačive socijalne sporedne posljedice. Treće, postoje, konačno, slučajevi u kojima jasno obrazložena i o stručnjačkom znanju ovisna potreba za normiranjem ne nailazi odmah na jednodušno odobravanje zato što prirodne posljedice nužnog normiranja izazivaju socijalno ili, također, gospodarski nejednake pogođenosti. Ta se tri slučaja mogu, naravno, spojiti i u jedan jedini ako se pojam troškova ne odredi samo u užem smislu ekonomski, već ako se generalizira kao pojam za posljedična opterećenja naprosto svakojake vrste. Onda su nužnosti normiranja koje ovise o stručnjačkome znanju općenito uvijek sporne ako su posljedični troškovi normiranja nejednako raspodijeljeni, ako se povrh toga teško mogu ujednačiti postupcima prebacivanja na druge ili ako se, konačno, čine u svojim dimenzijama još težim nego životne prednosti ispunjenih svrha normiranja.

Zašto je trajalo tako dugo dok posredstvom multilateralnih pregovora između nacija Kitolovaca nije pošlo za rukom sklopiti međunarodno pravno djelotvorne ugovore o kvotama ulova kitova koje održavaju vrstu? Zašto zabrane ispuštanja rijetke kiseline u području Evropske zajednice zahtijevaju toliko vremena i u trenutku u kojem trebaju početi važiti predviđaju i klauzule izuzeća za ovoga ili onoga sudionika? Što zaustavlja planove poreznoga usklađivanja kad jedinstvo zajedničkoga tržišta sili na takvu usklađenost? Niz takvih pitanja mogao bi se produljiti u beskraj. Svagda je odgovor: Ono što svatko u pogledu nekoga problema koji je jednodušno prihvaćen kao problem ovisan o raspoloživome stručnom znanju spoznaje, pa i priznaje, kao nužno, ostavlja posljedične troškove normiranja nejednako raspodijeljene, i politički pokušaji izjednačavanja posljedičnih troškova moraju prethoditi nužnom aktu normiranja, bez obzira na njegovu nužnost. Ako se, konačno, odluka o normiranju donese, valja je nazvati odlukom i u emfatičkome smislu ako ona, onkraj granica pokušaja uspostavljanja homogenih pogođenosti posljedicama pri realiziranju neminovnih općih interesa zbog faktične nehomogenosti naših so-

cijalnih i ostalih povijesno uvjetovanih položaja, pri tome povlašćuje posebne interese jednih i oštećuje interese drugih. To čini, onda, prisilni karakter konačno donesene političke odluke, koja zahtijeva priznavanje legitimnosti legalnosti — bez obzira na preostale rezidualne razlike u pogođenostima.

U posljednjoj sam napomeni već upotrijebio onaj pojam odluke koji doista smatram neizbježnim pojmom političke teorije. Odluka — to je, u liberalno ustrojenim društvima, čin konstituiranja normativnih obvezatnosti koje polažu pravo na legitimnost na temelju svoje proceduralne legalnosti. Tko tuži, rekao mi je nakon izgubljenoga procesa jedan odvjetnik, dobiva na koncu presudu, a drugo je posve pitanje da li mu je dano za pravo. Unatoč tome dužan je poštovati presudu, iscrpivši sve dane mogućnosti utoka, i tako se i postupa u normalnome slučaju. Ništa se drugo ne izriče, pojmom legitimnosti legalnosti koji, što je zanimljivo, djeluje iritantno na filozofe, nego ta normalnost građanskoga života u pravnoj, zakonskoj i ustavnoj državi. Zacijelo se smije pretpostaviti da je ta iritacija njemačka posebnost, naime posljedica činjenice da je Carl Schmitt bio ne samo teoretičar odlučivanja nego i romantičar odlučivanja, koji je iz velikih izuzetnih situacija političkoga života s njihovim dramatičnim prisilama izvlačio i posebnu politestetsku procjenu, čime, dakako, ostaje nedirnutim da i pri oprečnoj dominantnoj procjeni politestetski neprikladne normalnosti ne nestaje potencijalnost izuzetka, kao element normalnosti, i time također potrebuje teoriju te u praktičnoj životnoj konstelaciji preventivno reguliranje, naprimjer zakonodavstvo o izvanrednom stanju.

Diskursi su u liberalnim sustavima koraci postupka što pripremaju odluke. Nikada odluka nije rezultat neprinudne prisile neporecivih argumenata. U kolegijalnome sudu kao i u parlamentu, u konzistoriju kao i u akademskome senatu odmjeraavaju se glasovi u raspravama što pripremaju odluku, a u činu odlučivanja samo se još broje. Većina ispred istine — upravo je to ono što u liberalnoj zajednici svaki građanin ima prihvatiti. Pri tome bi bio pogled u pogrešnome pravcu kada bi se to proceduralno prvenstvo većine pred istinom smatralo nezgodom koju nam nameću uvjeti temporalnosti ljudskoga postojanja — *ars longa, vita brevis*. Stvar je načelno drugačija. Većina ispred istine — to nije proceduralni ustupak uvjetima naše konačnosti, već, doista, presudni uvjet liberalnosti liberalnih sustava. Ako bi, naime, vrijedila pretenzija da normativne prisile javnoga poretka, kojima smo podređeni, ne proizlazi ni iz čega drugoga nego iz neprinudne prisile neporecivih argumenata, tada bi čin priznavanja naših obvezatnosti bio ujedno čin priznavanja razloga što ih legitimiraju, nije potrebno nikakvo povijesno-primjerno predočivanje da je upravo to legitimacijska struktura totalitarne vlasti, naime vlasti koja izvršava ideologiju. Ako su, naprotiv, naše javne obvezatnosti proceduralno legitimirane, dakle naprosto legalne, tada nam je slobodno, i to jedino tako, naslućivati istinu i pravdu na posve drugome mjestu i to obznaniti u prigovoru zakonu, pa i u prigovodu presudi. Formulacija »legitimnosti legalnosti« ne izriče, kako se uočava, paradoks; ona definira onu također iskustveno iskazivu normalnost normativnoga ustrojstva liberalne zajednice u kojoj faktički poštujemo ono što vrijedi zbog legitimnosti njegove legalnosti, i tim poštovanjem, kao općim, našu zajednicu držimo sposobnom za odlučiva-

nje u njezinim političkim i pravnim institucijama. Banalno je da možemo dospjeti u situacije gdje nas ono što nam se nudi odlukama u ustanovljenim postupcima tako pritišće ispod razine elementarnih zahtjeva za pravdom i istinom, i to trajno, da se osjećamo legitimirani za kršenje legalnosti. Ali upravo je u tome stvar: Objasnjena legitimnost snagom legalnosti političkih, administrativnih i pravnih odluka — to je normalan slučaj, nasuprot kojemu se neproceduralno angažiranje materijalne legitimnosti, koje se potvrđuju djelujući u izravnoj akciji, pojmovno kontrastira kao izniman slučaj. U normalnome slučaju proceduralna legitimnost ima prvenstvo pred materijalnom legitimnošću neposredno odjelotvorenih materijalnih pretenzija na valjanost. U iznimnome slučaju taj se proces preokreće, pa odluke koje se donose, u takvim iznimnim slučajevima — Max Weber ih je nazvao »vrijednosno-racionalno« donesenim odlukama — imaju pragmatičan karakter političkih odluka, očito, tek ako ih prati namjera povratka u normalnost, naime povratka u novu legitimnost snagom legalnosti. Naprotiv, permanentno pozivanje na pravo na nepoštovanje legitimnosti legalnosti — to je anarhija, i budući da se ona uopće ne može živjeti punom ozbiljnošću, prestaje tada, većinom, stav trajnoga protesta što obilježuje kulturu marginalnih političkih skupina, koji vrstom svoga protesta tek uopće stvara frustrirajuće uvjete nedjelotvornosti, iz kojih onda trajni protest izvlači svoju motivacijsku snagu. Nije uopće slučajno što su u prosječnome kompetencijskom profilu naših protestnih skupina rjeđe značajke ovisne o prirodnim, tehničkim i medicinskim znanostima. To je zato što su, u skladu s opažanjima koja nose navedenu Lepsiusovu izjavu, vlasnici stručnoga znanja barem stalno iznova imali priliku iskusiti da je stručno znanje, raspoloživo u pravoj prilici i u pravo vrijeme, instancija prvoga ranga koja mijenja zbilju ili također, tome komplementarno, konzervira zbilju, i upravo je zato sklonost političkoj frustraciji manje izražena u našim stručnjačkim zajednicama.

Slijede li se ovi opisi, ostaje, dakako, otvoreno pitanje zašto kontekstu suvremene javne politike raste sklonost protestu ili, također, odbijanju. Isto se pitanje može i ovako postaviti: zašto se smanjuje prihvaćanje naših životnih osnova industrijskoga društva bez obzira na očite životne prednosti naše civilizacije koje svatko rado koristi? To pitanje postavljam ovdje samo da mi netko ne bi prigovorio da sam ga previdio. Odgovor na njega ne ulazi više u kontekst opisa toga kako se znanstvenotehnička civilizacija neodoljivo nametnula, svakako i zbog vrlo uspješnog političkog i administrativnog korištenja stručnoga znanja i nošena masovnim pristankom na takvo korištenje.

Preveo s njemačkoga:
Tomislav Martinović

Hermann Lübbe

*DEMOCRACY AND TECHNOCRACY OR POLITICAL
DECISION-MAKING AND EXPERT KNOWLEDGE IN CONTEMPORARY
CIVILIZATION*

Summary

A civilization is scientific to the same degree to which assumptions concerning reality — those upon which we base our actions and the decisions that precede them — do no more arise from our experience but are rather products of specialized epistemological practice, i. e. products of an institutionally emancipated scientific practice. The author outlines a situation which is increasingly burdening the political system in modern, scientificized, and highly industrialized societies in which expert knowledge is made use of but is also the object of a sharpening civilization-centred critique.